

SZÖLLŐSY TIBOR

UNOKÁIMNAK

„A gyerek kérdéseire nem szabad gyerekes választ adni” – ismételte az arany szabályt, amihez az autó egyhangú duruzsolása szolgáltatta a háttérzenét, valamint a hátsó ülésen alvó kislány, a hatéves Lacika alig hallható szuszogása. Úton voltak hazafelé, miután meglátogatták a tiszántúli faluban élő rokonaikat, eleget téve ismétlődő meghívásuknak, de nosztalgiával körített érdeklődés által is noszogatva, mert gyerekkori és kora ifjúsága emlékei (kortalanul élve benne) egyre jobban izmosították követelődző elhatározását, hogy bemutassa csemetéjének a számára ez eddig ismeretlen sok szépet, amiben neki része volt, amiről annyi sokat mesélt.

Ő már a jelenlegi életvitelét biztosító városban született, ott alapított családot, de édesapja, aki a kis Tisza melléki falu gyökeréből fakadt, gyakran vitte magával szülőfalujába, az iskolai szünidőkben, majd egyetemistaként minden nyáron, sőt a téli szünetekben is, napokat-heteket töltött apai nagyszülei házában, rokonai és ismerősei társaságában élvezve a felkínált határtalan szabadság és természet minden pillanatát, az ottani szokások, események lélekmelengető voltát.

Azóta, különösen korosodó felnőttként, gyakran és nagyokat kortyolt emlékei kínálatából, élethűen idézte a valamikor látottakat, hallottakat: kora reggelenként hallani vélte az ablak alatt elvonuló gulya vezérbikájának kolompolását, a terelő pulik rendszabályozó vakkantását, a tollászodó madárseregek trilláit, a feleselgető házörzők hírközlő csaholását, a kitarult palánkoson a nádasok felé rajzó szárnyasok kakofóniáját, a felkelő napot üdvözlő cakók kelepelését, az ólban ébredező kérődzők baritonját, szeretett nagyanyja édes-kedves asztalhoz invitáló hangját.

– Ha egyszer, valamikor, vagy épp most – játszott a gondolattal –, rendszerbe, minőségi sorrendbe sorakoztatnám emlékeimet, mivel kezdeném, mi lenne az, ami érdem szerint, megítélésem alapján rangot adna értékítéletemnek, mit-miket emelnék képzeletbeli dobogóm felső fokára?

Elmosolyodott a saját maga kreálta felvetésen, mert szüleire, kis családjára, rokonaira, barátaira, a művészetek, az irodalom adta élményekre, a jelenlegi és az elmúlt nap eseményeire, szereplőire gondolva arra a kö-

vetkeztetésre jutott: méretesnek kellene lennie ama bizonyos dobogónak, mert számos az élő, a tárgyi szuvenir, az esemény, melyek méltán pályázának az élre, mert ott lenne a helye a Tiszának, a természet egyedülálló csodájának is, ami eszmélése óta hűségesen kísérte és kíséri, melynek léte oly sok örömmel és élvezettel ajándékozta meg, melynek biográfiáját minden szépségével és rútságával egyetemben józan alázattal és tisztelettel ismert meg és tud, amit – született természetjáróként – oly gyakran meglátogatott és kísért bölcsőjétől a rónáig – elindult most is ezen az úton.

Ott fenn, a Máramarosi-havasokban egyike a születő név nélküli csermelynek. Egy 1336-ban kiadott királyi birtoklevél a folyót Ticia-ként említi „...mely a havasaink közt, név szerint a Turbat havasától és nem messze a Prut folyó forrásaitól veszi kezdetét”. Egy jellegzetes ruszin település, Kőrösmező felvégén lesz megkeresztelve: innen már Fekete-Tisza, majd Rahó felett ölelkezik ikertestvérel, a Fehér-Tiszával – innen már Tisza.

Miután kibuggyanván bölcsőjéből megtette első lépéseit, találkozik a végtelenségből előbukkanó országúttal, amit párhuzamosan és nagy alázattal követ: méterekkel alatta van, felnéz rá, simul hozzá, tessékeli, lihegő galoppba kezd, hogy utolérje egy-egy kanyarban, ámbár már itt is incselkedik, sejteti családtságát: nyaldossa az út gránit lábsorát, le-le harap egy-egy falatnyit belőle, taraj fogai közé fogva kocogtatja, próbálja görgetni, csiszolni azokat, ám gyermekgyöngösége miatt többnyire sorsukra hagyja, rábízva a végtelen sorokban loholó hullám-testvérekre, miközben penlenkás csacsogása elégedetlenkedő hang-kavalkádba csap át.

Nagy-Bocskó kortaljaiban, ahonnan visszatekintve már a kezdetekbe vész a Hoverla, a Pietrosz és a Blíznyecák már szeplő-pöttös kamaszként ugyancsak önállósulni próbálkozik: hátat fordít az országútnak több tíz és száz méteren és csak látótávolságon belül követi – olyan ez, mint egy időtlen házasság, ami nem szerelemből, hanem érdekből szövődik és csak a kényszer, a megszokás filceli össze.

Taracköz határában, Técső felett öntelt, sértődött ifjúként viselkedik: letegezi az utat, a partjait, elégedetlenkedik, duzzog ágyában, dagasztja mellét, habzsolja, falja a bele suhanó ereket, csermelyeket, patakokat, majd elnyeli azokat, miközben fáradhatatlanul tajtézkzik, zsörtölődik és dühös lesz, ha megcsömörlik tőlük; ilyenkor megbőszül, hányja-veti magát, mintha Prokrasztész ágyába kényszerítenék, megduzzadnak tarajai, haragos-sárgává lesz, beleköt mindenbe, ami útjába kerül, ki-ki ugrik ágyából, tépi, marcangolja a sorjázó házakat, kerteket, ajnározott vegetáriánusként falja a

fákat, bokrokat, aljnövényzetet, harsog, huszonnégy órás pusztító kisiparosként lemészárolja az útjába kerülő, óvatlan állatokat is, menekülésre készítet kicsit, nagyot, sanyargatja az utat is: először lebecsmérel, beszennyezi hordalékával, majd bele-bele mardos, prédaként szaggatja, űzi, cipeli magával fékezhetetlen elemi ereje kicsapongásának alanyait.

Ezekre a tivornyákra tavasszal és ősszel kerül sor leggyakrabban, mikor a Kárpátok az addig szelíd erei kényszermunkára fogadnak: panaszkodva rohannak az olvadó hó, jég és eső terhével, pőrére vetkőztetik a fenyvesek, bükkösök, cserjések gyökereit, törzseit, viszik magukkal és magukon a felzaggatott, sebzett talaj test-darabjait – ilyenkor az út kettős szorításban szenved és csakis az a remény élteti agóniájában, hogy arra lent a síkságon fellélegezhet, megszabadulhat kettős béklyójától, a természet kaméleonjától, a Tiszától, ettől a cserfes kislánytól, az abajgató tártól, ott, ahol a Veresmarti kapu van, mert azon a tájon a Tisza búcsút int az országútnak, mint az elhagyott szeretőnek és az önállóság feltupírozott tudatával úgy igyekszik a síkságra, mint a zabolátlan tinédzser csikók a karán kifordult sarkú kapuján át egy átdőzsölt, vagy egy erőt halmozó éjszakai pihenés és bőséges reggeli után kíváncsiságtól hajszolva-unszolva a felfedezésre, avagy ismeretlen, új kihívásokat sejtető és csalogató távolba...

– És milyen más ez az ezerarcú szépség, amint több ágra taglalódva suhan csöndes neszezéssel a Tiszán-túli kertek alatt: „A folyó oly simán, oly szelíden / Ballagott le parttalan medrében, / Nem akarta, hogy a nap sugára / Megbotolják hajjai fodrába – idézte a költőfejedelem sorait.

Napokat töltöttek nyári rekkenőben a parti füzesek enyhet kínáló árnyékában, napestig úsztatták paszulykaróra erősített zsinigre akasztott horgukat, vagy hosszasan bámulták a sajkákban szorgoskodó halászokat, pajkosan fröcskölték a mosott ruhákat, ágyneműket öblögető lányokat, asszonyokat, versenyt kacsáztak a csiszolt ékszereket idéző tiszakavicsokkal, miközben talpasokat ugráltak, fürödtek a kristálytisza hullámokban. Évente egyszer megcsodálták az egyedülállóan szép és különleges tiszavirágzást is.

Az ilyen és hasonló kalászerlelő napokat követő éjszakákra, az esti harangszóval, felköltöztek a szénapadlásra, ahol lószőrpokróc volt a derékaljuk és takarójuk. Itt zöldútra terelték fantáziájukat: szellemekről, rablóvezérekről, hősökről meséltek egymásnak, s hol félve, hol egymást bátorítva reagáltak a sötétség sejtelmes neszeire.

A tollászkodó reggel hangjaira ébredtek: lesorjáztak a létrán, hamvas leplű paradicsomot, többnyire ökörszívet, roppanós paprikát szedtek a kis-

kertben, araszos szeleteket kanyarítottak az oldalházban rúdon magukat ellenállhatatlanul felkínáló oldalszalonnából, fél alkarnyit törtek a kolbász-ból, két ujjvastagságú karéjakat kanyarítottak a csíkos vászonkendőben burkolt házikenyérből és jókedvűen falatoztak a lugas alatti kecskelábú asztalnál, megágyazva ezzel a napi jó hangulatnak.

Ott-tartózkodásának egyik főszereplője a gémeskút vályúja szomszéd-ságában terpeszkedő búbos kemence volt, ami jogos büszkeséggel domborított, különösen szombatonként, a kenyérsütés szertartásának napján, amikor is – korán kelve – segített a szőlővenyigék tördelésében, a kemence kifűtésében. Külön élmény volt a szakajtókosarakban sorsuk beteljesülését váró dagasztékok bevetése, mert – így tartották þ a káposzta levelen trónoló kenyértészta betessékelése hosszúnyelű lapáton a tüzes sütőbe férfimunkának számított. Pajkos izgalommal várták az első kenyérsültet, a „madárkát”. Ezeket a kényeztetőket nagymama – mindenki Édesként tisztelte – sodorta és fonta kenyértésztaból: volt feje, kövér hasa, lábai, sőt szemei is, amiket két széndarabka jelenített meg. Nem kellett sokáig várakozniuk, ugyanis azok hamarabb pirultak a kenyérnél, épp annyi idő alatt, míg Édes megfejté a kérődzőket és azon melegében öntött mindenkinek habos tejet, findzsájukba a sajtárból, hogy lekísérjék ácsingózó gyomrukba a ropogós barnára sült madárkát, majd a kemencéből előbukkanó áldások serclijét is.

A szombat, vasárnap és ünnepnapok estéit, de sok hétköznapi éjt is a falu élemedett korú, a mindenki által ismert és tisztelt Lajkó bácsi társaságában töltötték, aki cizellált paraszti ésszel megáldott mindentudó volt és nagy-nagy szimpátiával viseltetett irántuk. Ez az Isten ajándéka, ajkai közt az elmaradhatatlan csibukkal, amint kiült vacsoráját követően a felmenői által ültetett eperfa alá, valósággal delejezte őket: sereglettek sokadmagával, leültek a magukkal hozott sámlikra, az eperfa dudoraira, vagy épp a csupasz földre, hogy ámulattal és pissenés nélkül hallgassák álomviláguk Lajkó bácsi által formált hőseinek tetteit, történeket a régmúlt időkből, a faluról, a messi világról, a természetről, az állatokról.

Már az ezüstös palástba burkolózott éji vándor és hunyorgó útítársai is álmosan tátongtak, mikor kit jó szóval, kit csak vesszővel lehetett hazatelelni, annyira beleélték magukat a hallottakba.

– Milyen kár, de felelőtlenség is, hogy sem neki, sem másnak nem jutott eszébe lejegyezni, legalább emlékezetből, azt a számos regét, mondat, mesét, amik így – idővel – a nemlétbe szenderedtek Lajkó bácsival egyetemben – vádolta magát.

Édesítette viszont némileg rossz szájízét, hogy emlékezett a sok-sok dalra, amiket az öreg nótafától hallott, mert azoknak is birtokában volt Lajkó bácsi, és fel is kínálta önzetlenül nekik. Ezek a melódiákba öltöztetett költemények megragadtak szépérzéke tárházában, az eltelt évek során gyakran idézte baráti összejöveteleken, találkozókon, beléje plántáltódtak, érlelték, majd tudatosították meggyőződését, hogy a népdal a nemzet szívdobogása, mint azt is, és ez lett gondolkodása, viselkedése krédója: a hovatartozás tudatosulása – ébredés, gyakorlása – ébrenlét.

– Mikor leszünk már otthon, apuci? – mocorgott Lacika, ám meg sem várva a választ, aludt tovább.

Örült is meg nem is a kis közjátéknak, mert máris szeretett volna beszélni arról fiával, amire épp gondolt, nem bánta viszont, mert szőhette tovább kalandozása színes szőnyegét.

– Hamarosan, úgy másfél óra múltán – mondotta volt inkább magának.

Vasárnap lévén felidézte az ottani vasárnapokat, mikor a lélekemelő istentiszteletet követő ebéd után kezdetét vette nagyszülei tágas portáján a pigrézés kacajhullámok kíséretében, mert Szilaj és Bogánecs, a két hűséges és mindig velük tartó négy lábú ügyesebbek voltak a kapónál: egy-egy nagy ugrással elorozták a repülő bigét. Ezek a vetélkedők a falusi barátokkal mindig békésen értek véget, hogy a mérkőzést követően együtt menjenek butyászni, azaz megdézsmálni a szomszédok kertjeit, teleszedni kebelüket a gyümölcsfák kínálataival, holott erre nem volt más készletük, mint csintalanságuk, a virtus, amit nem ritkán atyai fülhúzás, néha porolás honorált.

A nap még vissza-visszapillantott a láthatárról, majd átadta birtokát a settenkedő szürkeségnek. Jóleső biztonsági érzéssel könyvelte el a viszonylagos gyér forgalmat, csak egynéhány igyekező előzte meg városuk irányába, de ő nem sietett, nem készítette gyors futásra négykerekűjét, élvezte a felidézett múltat.

– Na és azok a karácsonyok, azok a kántálások?! – szólította magát, mert porcikáiban érezte, eleve élvezte a választ.

Szenteste, ünnepi istentiszteletet követően, de más- és harmadnap is megtiszteltek kántálásukkal minden rokont és kedves ismerőst, még ha más településen éltek is. Népművészeti remekmű szintjén faragott, színes motívumokkal telepingált számba ültek, elébe fogott deressel, s amint elkényelmesedtek, báránybőrökkel állig betakarózva, a kocsis, azaz a szánkós indulásra ösztökélte cifra bojtos ostorával a rézpikkelyes hámba öltöztetett paripát, aki délcegsége tudatában tett néhány lépést, mikor is gazdája kirántotta egy zsinór segítségével a nyakába akasztott csengőből a tömítést, mely-

nek hangjára a paci felhorkant, vágta be a kezét és meg sem állt a nagy fehér síkság közepén hívogatóan hunyorgó tanyasi házilag, majd így faluról-falura, s mindenütt őszinte örömmel és terített asztallal várták és fogadták őket, s énekelték együtt a szebbnél-szebb karácsonyi dalokat.

S minden, ami élethűvé tette és teszi az emlékeket, mikor, mint most is, felidézi vagy szól róluk, azok nem kimerevített élettelen jelenetek sorozata, nem mesterségesen kreált képek, hanem visszaköszönnek, szívvel-lélekkel tapinthatók: érzi a lekaszált fű, a frissen szántott föld, a platón, vagy bladerben sült krumpli, a rotyogó gulyás, az érett alma, a kisült kenyér, a nyíló virág illatát, s mindez éltető mozgással párosulva.

Sajnálattal konstatálta – most is – hogy mindebből oly kevés jutott fiának, vendégeskedésük szűk két napjában, de csakis a sors fintora miatt: megérkezéssükkor tudatták, hogy délután egy elhunyt távoli rokonuk – nem ismerte – temetésére kell menni a szomszéd faluba, s számítanak rá, azaz kocsjára.

Vendéglátó nagynénje asztalhoz invitálva őket kellemes meglepetéssel szolgált: festett tányérokat szervírozott, azokat, amelyekből oly nagy élvezettel fogyasztotta egykoron nagymama konyhaművészeti remekeit. A jellegzetes magyaros motívumok: pipacsok, búzakalászkok, margaréták koszorújában az Isten hozott! odapingált köszöntés régi és kedves ismerősként fogadta.

– Apuci, apuci – emelte meg izgalommal kislánya hasonló tányérját –, nézd, milyen szép! Mi van bele írva?

– Jó étvágyat! – simogatta meg buksiját a nagynéni – Tetszik neked?

– Nagyon. Én még nem láttam ilyet – mosolygott viszont.

– No, ha elfogyaszod az ebédet, úgy neked adom, viheted haza.

Nem kellett biztatni sem őt, sem édesapját: tetten érhető jó étvágygal kanalazták a meglepetést hatványozó gyümölcslevest, kísérőként jókat harapva a frissen sült araszos házi kenyérből, majd lenyomatták kacsamáj sülttel, tört krumplival és uborkasalátával, végül békét kötöttek kíváncsisgó íz bimbóikkal langymeleg szilvalekváros és túrós buktákkal.

Étkezés után, indulás előtt a nagynéni az elhunytól szólt. Egy röpké szünetben Lacika kérdezőn nézett apukájára:

– Mi az, hogy meghalt, apuci?

– Az, kisfiam – lepte meg fia váratlan fia érdeklődése, ugyanis erről, ilyesmiről még sosem beszélt vele –, azt jelenti, hogy már nem él, hogy... hogy nem lélegzik, nem beszél, mert alszik, elaludt...

Megérkezvén a halottas házhoz, mikor körülülték az udvaron kiterített koporsót és folyt a gyászmise, Lacika újra apja felé fordult:

– Miért énekelnek olyan hangosan a nénik meg a bácsik? Fel akarják ébreszteni az alvó bácsit?

– Az nem lehetséges, nem lehet, kisfiam. Azért énekelnek, imádkoznak meg sírnak, mert sajnálják.

Nem értette meg, nem elégítette ki a válasz, mert suttogva reagált:

– Ha sajnálják, miért zavarják az álmát?

– Majd elmondom, megmagyarázom később. Most kérlek, hallgass, így illik!

– Jó – érezhető durcássággal hangjában –, majd azt is mondd meg, te miért nem imádkozol velem esténként, mindig csak a nagyfi. Te meg anyuci mindig csak tévéztek.

Tétovázott, motyogott valamit.

A végső búcsút követően visszatértek a temetőből a gyászoló házhoz – torra. Sokan voltak, volt bőven étel–ital, amiket jócskán fogyasztottak, s meg is lett a hozadéka, mert helyyel-közzel megemelkedett a hangulat, egyre gyakrabban röppent fel a hangos szó, itt-ott nevetéssel körítve.

– Apuci, miért nevetnek azok a bácsik?

– Majd ezt is megmagyarázom később... – hezitált és igyekezett kordában tartani magát... Az egyre mélyülő sötétben vendégváróan villantak fel városunk fényei, Lacika felébredt.

– Apuci – tette kezét vállára –, én már tudom, miért nevettek ott azok a bácsik: örültek, mert nem ők aludtak el.

Hosszan elgondolkozva válaszolt:

– Igazad van, fiam, örültek az életnek.